

Taula rodona*

7-02-91

Agustí Reventós

A tots els congressos, a part de l'interès de les conferències, una de les coses més importants és l'intercanvi d'opinions entre els assistents. Aquesta és la filosofia d'aquesta taula rodona, en la que espero que us animeu a participar amb les vostres preguntes i comentaris sobre qualsevol qüestió relacionada amb el tema de fons: la relació entre les Matemàtiques, la Didàctica de les Matemàtiques i l'ensenyament tant a la Universitat com fora d'ella. Per centrar una mica el tema, hem organitzat una mesa «presidencial», per dir-ho d'alguna manera, amb els professors convidats que, per començar, diran unes breus paraules sobre el tema. A més dels professors Yves Chevallard i Miguel de Guzmán que ja han estat presentats, és aquí present el professor Xosé Masa, catedràtic de Topologia i Geometria de la Universitat de Santiago de Compostela, que ha estat durant uns quants anys degà de la seva facultat, des d'on va intentar impulsar una innovació didàctica o pedagògica en l'ensenyament de les matemàtiques. També ens acompanya M. Angeles de Prada, professora de Geometria i Topologia de la Universitat del País Basc, preocupada des de fa anys pels problemes d'investigació i d'ensenyament, que ens explicarà la situació a la seva universitat.

Xosé Masa

Vaig a parlar, espero que molt breument, d'algun aspecte del que se'n podria dir el fracàs de l'ensenyament a les facultats de matemàtiques. Aquest punt connecta a més amb els problemes que després es plantegen a l'Ensenyament Mitjà i que estan estretament relacionats amb l'estil de formació que reben a les facultats els futurs professors d'Ensenyament Mitjà. Vaig a parlar del que és l'esquema tradicional de l'ensenyament a la facultat, esquema que malgrat ser unànimement criticat, és vigent

* Per problemes d'enregistrament, no hem pogut transcriure totes les intervencions de la taula rodona. Agraïm als professors Luisa Ruiz i José Luis Rodríguez que ens hagin facilitat la seva gravació personal i demanem disculpes per totes aquelles intervencions que no hem pogut reproduir.

a moltes facultats (si més no a la meva) i que consisteix bàsicament en el següent: es parteix de programes molt extensos i amb nivells molt abstractes, s'enfoca la matèria de tal manera que es presta molt poca atenció a exemples particulars, en els quals pràcticament no s'hi profunditza, i no obstant es fan grans teoremes. A més, la manera de transmetre aquesta teoria és fonamentalment en base a la ja coneguda lliçó magistral: els alumnes la reben copiant apunts tan bé com poden i a continuació intenten retenir allò que se'ls ha explicat en les èpoques concretes que s'han d'examinar. Així el que s'aconsegueix és que només s'estudii per als exàmens, que sigui impossible qualsevol diàleg dins l'aula i que els alumnes deixin de seguir les lliçons per copiar-les mecànicament. Com a complement, els exàmens són més aviat memorístics: s'obliga a retenir una gran quantitat d'enunciats que a vegades tenen un gran nombre d'hipòtesis i un gran nombre de demostracions amb grans dificultats tècniques. Tot això acompanyat d'una visió extremadament formal del que són les matemàtiques, és a dir, com un edifici acabat en el qual és molt difícil poder-hi afegir res i on la pròpia iniciativa no hi cap.

El resultat d'aquest ensenyament és que un percentatge molt elevat (més del 50%) dels alumnes que comencen la llicenciatura no arribarà a completar el primer cicle. El que és pitjor i més trist, és que els que acaben la carrera llevat d'algunes excepcions, hi arriben amb el convenciment que van aprendre molt poc o fins i tot que no van aprendre res. Encara que això sigui en part subjectiu, també és cert que després, quan es disposen a preparar les oposicions per a l'Ensenyament Mitjà, constaten que efectivament tenen grans dificultats per resoldre problemes, problemes que a vegades són senzillament de primer o segon curs, o per preparar temes que no s'han donat a la llicenciatura però que són de caràcter elemental.

Davant d'aquesta situació, un grup de professors i d'estudiants de la meva universitat vam assajar un mètode alternatiu. Les dificultats són molt grans i la primera és que s'ha de partir de grups d'alumnes molt nombrosos. Però així i tot, es va dur a la pràctica aquest petit assaig que consistia en reduir les lliçons de caràcter magistral, en no fer totes les demostracions i deixar demostrar els resultats més elementals als mateixos alumnes, i reunir-los en grups perquè poguessin participar de forma més activa dins de l'aula. Corresponia a ells preparar problemes; això comportava un treball tutorial per part del professor que així podia conèixer les dificultats concretes que la matèria estava ocasionant. Això es complementava amb un tipus d'examen que intentava reduir, en la mesura que fos possible, l'esforç estrictament memorístic, prioritzant el de la comprensió.

La veritat és que aquest experiment va durar un any, ara en fa tres, pràcticament no es va aconseguir mantenir-lo l'any passat i s'ha intentat reprendre'l aquest curs. Hi ha resistència per part dels mateixos estudiants que es troben menys segurs amb aquest mètode que amb el tradicional, i resistència per part del professorat, ja que requereix més feina de preparació de les classes. No podem avaluar encara el resultat que està tenint, ni si repercuteix en una major comprensió de la matèria. El que és cert és que l'actitud dels alumnes normalment és molt activa, participativa i, esperem que reflexiva. En tot cas, la impossibilitat de treballar amb grups petits, dificulta la nostra iniciativa.

No obstant, l'objectiu prioritari és ensenyar a pensar les matemàtiques, a fer demostracions més que no pas memoritzar-les. Si això s'aconseguís, tindria una repercussió positiva en els futurs professors d'Ensenyament Mitjà, que ja no es plantejarien el perquè del que estan estudiant, just quan es veuen en la responsabilitat d'ensenyar-ho.

Això és una petita exposició del que hem intentat dur a terme a Galícia; si interessa a algú, es podrien precisar alguns punts.

M. Ángeles de Prada

Jo, en realitat, he vingut aquí més per aprendre que no pas per dir quelcom; i evidentment intentant evitar aquesta inèrcia o tendència a la classe magistral, a la separació entre els dos sectors: el que percep o creu percebre i l'altre que emet o creu emetre. Hi ha una distància, dos rols contraposats, i d'alguna manera nosaltres, els professors, fem el rol de pare. Però així com el rol de pare té normalment una forta contestació per part dels seus fills, el rol del professor té poca contestació per part del seu alumnat. He dit que he vingut aquí a aprendre perquè em preocupa la Didàctica de les Matemàtiques en la meva petita parcel·la concreta: quan m'encaro als meus alumnes i els resultats no són satisfactoris, no existeix el diàleg, ni la comunicació, no hi ha l'afecte ni la passió que hauria d'inundar la recreació per adquirir coneixement.

Abans de venir aquí em vaig informar una mica sobre les activitats que es desenvolupen al País Basc relacionades amb la Didàctica de les Matemàtiques, perquè a la meva facultat hi ha un gran aïllament entre els professors universitaris i els dels altres nivells. No hi ha cap departament de Didàctica de les Matemàtiques i els investigadors es preocupen més per la producció matemàtica que pels seus propis problemes d'ensenyament. Hi ha una dicotomia molt forta entre la investigació i l'ensenyament, que, a més a més, es veu reforçada per aquesta cursa contra rellotge vers la productivitat, la investigació mesurable, quantificable. ¡Si no es produeix no s'és útil!

He dut, doncs, uns exemplars d'una revista d'ensenyament de les matemàtiques que es publica al País Basc, finançada pel Departament d'Educació i sostinguda per professors d'Ensenyament Mitjà que van fer aquells cursos de «formador de formadors». Són gent molt entusiasta i voluntariosa que estan intentant crear un fòrum de discussió sobre els problemes d'ensenyament de les matemàtiques. També porto un programa del curs d'Actualització Científica i de Didàctica de les Matemàtiques per a professors d'Ensenyament Mitjà, que deixo a la vostra disposició, així com un programa una mica semblant que s'està fent al País Basc per professors d'universitat i que ve a ser com un «reciclatge» per a professors d'Ensenyament Mitjà (sense que aquesta paraula soni en sentit pejoratiu, ja que l'aprenentatge o el reciclatge és continu per a tots i en qualsevol etapa).

Més que continuar parlant, crec que seria interessant que s'establís aquí un fòrum on puguin sortir tots aquells problemes més concrets o generals relacionats amb l'ensenyament de les matemàtiques.

Yves Chevallard

Crec que ja he «emès» bastant durant aquestes jornades. Per tant prefereixo reservar-me per respondre a possibles preguntes provinents de la sala.

Miguel de Guzmán

M'havien demanat que exposés aquí les relacions existents a la comunitat matemàtica en sentit global i, dins d'ella, les relacions entre els matemàtics productors (dedicats a la investigació matemàtica), els teòrics de l'educació i els docents.

Encara que sobre això tingui una visió molt parcial, crec que hi ha alguns problemes generals i uns altres que són més específics de la nostra comunitat matemàtica a un nivell més local. El que crec que passa a nivell internacional entre aquests tres estaments o estadis de dedicació a la matemàtica és quelcom que es manifesta de forma molt vehement als Estats Units, sobretot, i potser també a altres països: la comunitat dels matemàtics productors ha estat durant molt temps totalment aïllada, ni tan sols té coneixement de l'existència de moviments de professors que s'han preocupat pels problemes de les matemàtiques a altres nivells. L'ensenyament als Estats Units ha patit això enormement, encara que hi hagin uns quants investigadors que són un model de dedicació als dos nivells (com per exemple P. Hilton i G. Polya). Però aquesta no és la tònica general entre els professors que es dediquen a la investigació. Per una part ignoren l'existència d'aquests grups i per altra banda, els seus propis problemes d'ensenyament. De totes maneres, en adonar-se de la situació catastròfica de l'ensenyament general, se'n preocupen profundament. A la revista de l'*American Mathematical Society* crida l'atenció, aquests dos darrers anys, la densitat d'articles dedicats als problemes d'ensenyament, escrits per professors que es dediquen fonamentalment a la investigació matemàtica, fent patent un moviment bastant fort de promoció d'aquesta dedicació a l'ensenyament.

¿Quines són, en general, les queixes dels professors? ¿Per què s'ha arribat a aquesta situació? Em sembla que efectivament ha existit aquesta cursa que deia la M. Angeles per publicar i obtenir productes d'investigació, i això demana una dedicació poc pacífica per ocupar-se d'altres qüestions.

Per altra banda, és clar que a la comunitat de matemàtics productors no es promou en absolut ni per part de l'administració universitària ni tampoc moralment per part de la mateixa comunitat un recolzament a la dedicació dels matemàtics en aquest tipus de feina. De manera que es considera un greuge que un matemàtic es dediqui a problemes de l'ensenyament secundari. Aquest és un problema contra el que ha de lluitar qui està interessat en aquests aspectes de l'ensenyament. També hi ha una espècie de desconfiança a nivell internacional entre els matemàtics investigadors respecte als psicòlegs, didàctics, pedagogs, i dirien ells «tota aquest gentussa». Costa molt que es presenti una tesina en una universitat de matemàtiques (ja no dic una tesi) dedicada a algun problema d'ensenyament o fins i tot d'història. Això demostra un desconeixement per part d'alguns matemàtics investigadors que la ciència matemàti-

ca no inclou solament els seus propis teoremes sinó també temes d'història (com per exemple l'obra d'A. Weyl) i de didàctica. Fóra necessari saltar aquestes barreres, aquests punts negatius de la subcomunitat dels matemàtics investigadors.

Però tanmateix existeix el problema invers: els teòrics de l'educació tenen la sensació que els matemàtics no entenen els problemes de l'educació perquè ignoren moltes coses que caldria saber. Se'ls considera com a mers manobres de la matemàtica i no poden sortir-se dels seus teoremes perquè qualsevol altra cosa la farien malament. Tenen desconfiança, i potser amb raó: la matemàtica moderna no és un bon precedent per a aquest tipus de situacions.

He intentat descriure aquí, potser massa negre, el panorama global. On els docents estan una mica entre dos fronts, amb les seves queixes respecte als matemàtics per la mala formació que d'ells han rebut, i tal vegada amb desconfiança vers els teòrics de l'educació (contagiats tal vegada per l'opinió que regna a l'universitat): viuen sense fer cas ni als uns ni als altres.

Aquesta situació enclou molts perills. En particular, a la nostra comunitat local, aquesta classe de matemàtics que es dedica amb interès als problemes de l'educació és pràcticament inexistent, i la classe de teòrics de la didàctica ja comença a existir, encara que de no gaire temps ençà. És, doncs, absolutament necessari anar enfortint aquest tipus de persones que tenen interès per l'ensenyament a tots nivells.

Pregunta

Jo interpel·laria aquí els organitzadors d'aquestes jornades. Nosaltres, els ensenyants de batxillerat i els mestres que hem acudit a la vostra crida, portem dos dies sense saber si s'ha dit aquí alguna cosa útil. Almenys a mi no m'ha arribat res útil. Tinc les mans buides, estic decebuda. La cosa més útil és el que ha dit el professor Masa i que penso aplicar: agafar els nois i fer seminaris, encara que això no sigui res nou.

Hem estat parlant de coses històriques, de coses no aplicables, de la futura formació del professorat, etc. Però això tan sols afecta als professors d'universitat. Si nosaltres hem estat cridats és per parlar del BUP i de l'EGB. ¿Per què no fem alguna cosa ara, en lloc de parlar del que fan en altres països i no del que passa ara i aquí? Vull tenir les mans plenes d'alguna cosa. He deixat els meus nois per venir aquí i ho tornaria a fer si féssiu unes conferències de Didàctica de les Matemàtiques útils i no simplement boniques.

Yves Chevallard

El que aquí està passant és un problema de contracte, de les pautes que ens permeten gestionar la nostra relació i el seu sentit. Es a dir, regles que ens permetrien compartir el sentit del que fem aquí. Es un primer punt.

Segon punt: la polèmica molt legítima que expressa la nostra companya, per mi

és l'efecte de la falta d'un contracte clarament definit i compartit per tots. S'ha produït un canvi cultural que hem d'acceptar. En matèria d'ensenyament, la major aportació del que a França en diem la Didàctica de les Matemàtiques és el fet de constatar que existeixen fenòmens didàctics, és a dir, fenòmens d'ensenyament i d'aprenentatge. No n'hi ha prou amb la bona voluntat per canviar-los, de la mateixa manera que no n'hi ha prou amb la bona voluntat perquè volin els avions: necessitem física, tècnica, etc. Per exemple: moltes persones pensen que la qualitat de la formació dels professors és quelcom fonamental. Crec que és una opinió molt difosa entre el que en dic els «noosferians», és a dir, aquells que actuen per millorar l'ensenyament. Aquesta opinió és falsa. A veure: considerem en el camp de la salut, el problema de la SIDA. Davant un pacient que té la SIDA, ara mateix, la diferència entre un metge que té una bona formació i un altre que té una formació dolentíssima, no existeix. Aquesta diferència tampoc no s'apreciava a principis de segle entre dos metges que tractessin un pacient amb apendicitis; la diferència de formació dels metges no tenia cap conseqüència pràctica, ja que de totes maneres el pacient es moria. Tampoc avui en dia hi ha diferència entre dos metges de formació diferent davant un pacient amb apendicitis, perquè, sempre que el diagnòstic sigui correcte, hi ha un sistema sanitari (hospitals, etc.) que s'encarreguen del tractament. El que un metge o el que un professor ha de fer, depèn sobretot del punt de desenvolupament de la ciència mèdica i del sistema sanitari, o a la meua manera de veure, de la ciència didàctica i el sistema d'ensenyament. La idea segons la qual el professor s'encara sol davant dels seus alumnes en un buit social i epistemològic té defectes molt negatius.

Tercer punt: si admitem que per ensenyar necessitem una ciència de l'aprenentatge i de l'ensenyament, aleshores no conec cap ciència que pugui prescindir del que en diem tots la «Teoria». No hi ha cap raó perquè un malalt de la SIDA pugui comprendre les teories mèdiques que permetran, esperem-ho, trobar el remei per curar-lo. Sóc un subjecte parlant; això no implica que hagi de conèixer la lingüística. Crec que entre tots hem de tenir una actitud d'humilitat epistemològica. Els didàctics, com els físics, no poden canviar el món. Sols poden ajudar a clarificar problemes.

Crec que en la història de la humanitat no hi ha cap exemple que ens permeti pensar que podrem arribar a una situació agradable només amb polèmiques, bona voluntat, bona consciència, proclamant idees, etc. En cap àrea de la nostra vida social podem fer front a les situacions que se'ns plantegen sense l'ajut del treball científic, i aquest necessita que acceptem les restriccions que ens imposa. És a dir que, per exemple, de la mateixa manera que no entenc el llenguatge del metge, el professor potser, si no té la suficient formació en didàctica, no entendrà el llenguatge del didàctic. És un fenomen que em sembla normal i que hem d'acceptar amb coratge cultural.

Josep Gascón

És comprensible que existeixin diferents sensibilitats perquè existeixen diferents problemàtiques: la del professor a l'aula, la de l'investigador de Matemàtiques i la de l'investigador en Didàctica de les Matemàtiques. Tots nosaltres com a professors

sentim la imperiosa i urgent necessitat de coses pràctiques, és a dir la necessitat urgent de solucions per a la nostra classe de demà. De la mateixa manera, el metge davant d'un malalt greu, necessita solucions urgents per pal·liar, com a mínim, el seu sofriment.

Aquesta situació comporta, en certa manera, una contradicció, ja que per poder incidir positivament en l'ensenyament és necessari prendre distància. De fet, no sols és difícil, amb la urgència de la problemàtica de cada dia, poder resoldre els problemes de fons, sinó que fins i tot podem observar com l'activisme exacerbat produeix efectes contraris als que inicialment es persegueixen. Però malgrat tot, la confluència en aquestes Jornades de les tres problemàtiques abans esmentades és positiva: molts de nosaltres participem en més d'una d'elles i, encara que és difícil poder assumir un mateix aquestes distintes sensibilitats a la vegada, és imprescindible distingir-les a fi de poder-les gestionar dins les diverses facetes de la nostra activitat professional. Esperem que el desenvolupament de la Didàctica de les Matemàtiques com a disciplina ajudarà també a articular les relacions entre les diverses «famílies» (productors, professors i didàctics) de la comunitat matemàtica.

(...)

Agustí Reventós

M'agradaria que, en aquest moment del debat, cadascun dels participants de la mesa expliqués amb cert detall quina és la situació, a la seva comunitat o país, respecte a les relacions entre les Matemàtiques i la Didàctica de les Matemàtiques.

Yves Chevallard

Amb l'arribada dels didàctics va sorgir a França un problema que encara no s'ha resolt totalment, perquè suposa un canvi en la comunitat dels matemàtics. Aquest canvi no és molt gran, però al començament no s'entén bé, i de fet crec que el problema dels didàctics amb els matemàtics productors és el mateix que amb els professors d'ensenyament mitjà.

Amb els matemàtics productors el problema és el següent: tradicionalment tot matemàtic amb certa autoritat científica té el dret legítim per intervenir en qüestions d'ensenyament de les matemàtiques. I de cop i volta, mentre la paraula del matemàtic era quelcom indiscutible (un professor d'ensenyament mitjà difícilment podrà discutir amb H. Lebesgue, per exemple) aquests matemàtics veuen arribar persones que generalment no són matemàtics productors, que es fan dir didàctics de les matemàtiques, i que els diuen: «Dieu tonneries, però és molt normal que les digueu perquè parleu d'un sistema extremadament complex que no heu estudiat. En canvi, el que sí que podeu dir és, per exemple, si les matemàtiques que s'ensenyen us semblen satisfactòries des del punt de vista matemàtic». En principi, els matemàtics ho troben molt desagradable i ho viuen com una exclusió, un refús. Per altra banda, els didàctics hau-

rien de tenir el coratge de mantenir el mateix discurs amb els professors: «Pel fet de patir un càncer, el malalt no pot conèixer què és, des del punt de vista mèdic, un càncer». En això consisteix el canvi cultural profund del qual us parlava.

Voldria afegir quelcom a aquesta qüestió. Si ens fixem en la família matemàtica de la qual us parlava ahir, hi trobem persones particulars que són els tècnics dels fenòmens didàctics, de la mateixa manera que hi ha persones particulars que són els tècnics dels fenòmens matemàtics. Això no és res més que una riquesa de la família matemàtica, de la que no ens n'hem de privar. Pensem, per exemple, en el tema de l'energia nuclear d'un país. L'equivalent dels didàctics, dels matemàtics, etc. podrien ser els físics especialistes en energia nuclear que aportaran informació tècnica sobre què és aquesta energia, els biòlegs que aportaran informació sobre els efectes de la radioactivitat, etc. Però evidentment, el tema de l'energia nuclear és una problemàtica que afecta a tot el país sencer. Quan sento que els matemàtics productors es lamenten que un d'ells es preocupi per l'ensenyament de les matemàtiques, els diria que aquest no fa més que complir amb el seu deure. És una qüestió de ciutadania. Com a ciutadà d'un país, a part d'exercir una professió, haig de preocupar-me dels problemes de la societat on visc: energia nuclear, racisme, guerra, ensenyament, etc. La qüestió de l'ensenyament no està reservada ni als didàctics, ni als matemàtics, ni als professors, encara que cada un d'ells tingui quelcom específic a dir-hi. No obstant això, la solidaritat de la família matemàtica és molt dèbil actualment.

Estic d'acord en dir que els professors d'ensenyament mitjà són la infanteria que va a la guerra per tota la societat. Des d'aquest punt de vista jo sóc l'estratega que desxifra el codi enemic sense lluitar al front. La solidaritat és essencial, perquè no podem existir els uns sense els altres, i per mantenir-la i reforçar-la cal intentar reconèixer les diferents posicions.

A França, i contestant ara a la pregunta, els matemàtics no sabien què era un didàctic. Per mostrar-vos l'evolució que s'ha produït, en quin punt ens trobem, us diria que si un matemàtic té un problema que considera com un problema d'ensenyament, anirà en alguns casos a consultar un didàctic, de la mateixa manera que aniria a consultar un especialista en teoria de números si tingués un problema d'aquest camp. Voldria ressaltar, tanmateix, que existeix sempre un problema cultural d'identificació del camp d'un problema concret. I a més, de la mateixa manera que la medicina no s'ocupa de tot allò que afecta al malalt, la didàctica no sempre podrà resoldre o tractar tot allò referent a l'ensenyament.

Miguel de Guzmán

A la Universitat Complutense existeix una especialitat de segon cicle de Didàctica de les Matemàtiques que en diem Metodologia. Pel que fa a mí, i dins de l'assignatura d'anàlisi de tercer, vaig organitzar dos seminaris: un per als alumnes que anaven a cursar aquesta especialitat, en el qual els proporcionava elements de didàctica des del meu punt de vista amateur, i un altre per a la resta dels alumnes sobre temes més tècnics de l'assignatura.

De totes formes l'especialitat de metodologia no funciona de manera satisfactòria perquè està bastant desprestigiada dins el conjunt de la carrera. Es una situació no gens desitjable i fins i tot preocupant, però que de moment no sembla pas millorar amb els nous plans d'estudis.

Xosé Masa

La situació de la Didàctica a Galícia és francament pobre. A la meua universitat hi ha un departament de Didàctica de les Ciències Experimentals que inclou les dues persones que treballen en Didàctica de les Matemàtiques i que són absolutament autodidactes, en prou feines si tenen contacte amb altres departaments d'altres universitats per avançar en aquest terreny. Una d'aquestes persones en particular, un llicenciat en matemàtiques, va tenir dificultats per presentar una tesina de Didàctica de les Matemàtiques a la Facultat de Matemàtiques perquè ningú no volia figurar com a director. Finalment la va poder tirar endavant gràcies a l'ajut del catedràtic de Pedagogia, malgrat les resistències dels matemàtics.

Hi ha molt poc contacte entre el departament de Didàctica de les Ciències Experimentals i la Facultat de Matemàtiques. I tampoc en altres institucions com l'ICE no es dedica una gran atenció a aquest tema. A part de les quatre persones del Departament de Didàctica que intenten obrir camí, hi ha l'esforç de grups de professors d'Ensenyament Mitjà que intenten també realitzar una tasca en aquest camp. Però en tot cas, des d'un punt de vista institucional, la situació és pobre.

M. Ángeles de Prada

M'agradaria insistir una mica en la importància d'aquestes jornades perquè són el fonament de la nostra (sembla) desorbitada idea d'acabar amb aquest divorci tradicional entre les matemàtiques i la didàctica, amb aquesta mala opinió sobre la didàctica que poques vegades s'havia presentat com una ciència amb el seu llenguatge propi, la seva pròpia terminologia, la seva estructura forta, els seus avenços, etc. Encara que tot això només serveixi per assentar les bases per iniciar posteriorment debats més amplis i profunds, amb gent de diferent procedència.

El meu entusiasme pot semblar ridícul davant el desencant de molts. Però tampoc no crec que es pugui pretendre que, després d'unes jornades com aquestes, que trenquen una llança en favor de quelcom que és aquí, oblidat i amagat, un pugui tornar a casa amb els seus problemes resolts o amb les receptes a la mà. Podem tornar, en canvi, amb una inquietud compartida i amb la possibilitat de contrastar opinions.

Voldria insistir, per acabar, en la consideració real que hi ha en aquest moment, pel que suposa que es conjuguin finalment els nostres interessos (no té sentit que siguin irreconciliables) i que s'iniciï aquí quelcom nou.